DE VERVANGINGSWAARDETHEORIE; ENIGE OVERDENKINGEN

door Dr. J. Klaassen

Inleiding

Het artikel van Groeneveld in dit nummer is geheel gewijd aan enkele opmerkingen uit mijn dissertatie. De aangesneden punten en de wijze waarop ze zijn aangesneden roepen allereerst de vraag op: „Wat moet nu precies worden verstaan onder de vervangingswaardetheorie?" Pas als die vraag is beantwoord, kan worden bepaald of de mij toegedachte bedenkingen en correcties inderdaad bedenkingen tegen en correcties van de *vervangingswaardetheorie* zijn. Deze vraag is voorts van belang omdat Groeneveld in zijn derde punt een orthodoxe uitwerking van de vervangingswaardetheorie poogt te geven, op het punt van de rentabiliteitsvoorstelling.

Na een algemene beschouwing omtrent het begrip vervangingswaardetheorie, zal ik op de door Groeneveld genoemde drie punten ingaan.

De vervangingswaardetheorie

Op verschillende plaatsen in zijn artikel gaat Groeneveld ervan uit dat de vervangingswaardetheorie een duidelijke inhoud en afbakening heeft. Zo schrijft hij, met betrekking tot de uitspraak van J. L. Mey „Echter in de vervangingswaardetheorie gaat het heel anders toe: de welvaartsafhankelijkheid blijkt uit de beste (niet de second-best) aanwendingsmogelijkheid". Waaruit zou volgen dat J. L. Mey's opvatting niet past binnen de vervangingswaardetheorie.

M.i. is deze interpretatie van het begrip „vervangingswaardetheorie" wel wat eng. Men zou toch zeer wel de stelling kunnen verdedigen dat J. L. Mey als aanhanger van de vervangingswaardetheorie kan worden beschouwd. Wanneer hij dan op een punt dat elders nauwelijks is uitgewerkt, een opvatting geeft, dan is vermelding van die opvatting in een hoofdstuk dat handelt over de inhoud van de theorie geboden.

In een betoog dat betrekking heeft op de functie van de normale voorraad schrijft Groeneveld: „Met dit citaat refereert hij aan een alternatieve oplossing voor het probleem van de niet-onmiddellijke vervanging", en verderop: „Ook in de bekende versie van de vervangingswaardetheorie wordt met een vervangingsverplichting rekening gehouden".

Ook hier is het probleem dat het begrip „vervangingswaardetheorie" waarin men blijkbaar „alternatieve oplossingen" en „bekende versies" kan onderscheiden, een uiterst vaag begrip is.

Op deze punten (n.l. het punt van de waardering tegen opbrengstwaarde, en het punt van de funktie van de normale voorraad) heb ik dan ook geen correcties op de vervangingswaardetheorie bedoeld te geven, maar heb ik slechts gepoogd logische consequenties uit bepaalde uitgangspunten te trekken, waar de schrijvers van wie men kan vermoeden dat zij de theorie als het ware „belichaamden" deze punten niet of onvoldoende hebben uitgewerkt. De inhoudelijke argumenten voor mijn interpretatie zullen later worden uiteengezet waar wordt ingegaan op Groeneveld's punten.

In mijn dissertatie heb ik het begrip „vervangingswaardetheorie" gereser-

veerd voor de „waardetheorie", ofwel de „leer van de gecoördineerde waardebegrippen", en heb ik de winsttheorie die daarop gebaseerd is buiten dit begrip gehouden, omdat er een groot aantal aanvullende veronderstellingen naast de gecoördineerde waardebegrippen nodig is om tot een sluitende winsttheorie te komen.

Dit is te meer reden om Groeneveld voor te houden dat hij ten onrechte meent dat ik een correctie op de vervangingswaardetheorie heb aangebracht, waar ik slechts probeer (op het punt van de hantering van het begrip normale voorraden) een consequentie aan te wijzen van uitgangspunten van de winsttheorie, gebaseerd op de leer van de gecoördineerde waardebegrippen.

Tenslotte: Groeneveld schrijft dat ik kritisch commentaar heb gegeven op de rentabiliteitsvoorstelling waartoe de *vervangingswaardetheorie* zou kunnen leiden. Dit is echter niet het geval. Uit het citaat dat Groeneveld van de pagina's 173/174 geeft blijkt niet, dat ik daar over de vervangingswaardetheorie spreek. Het bezwaar tegen de rentabiliteitsvoorstelling geldt niet speciaal voor de vervangingswaardetheorie, althans de daarop gebaseerde winsttheorie, maar richt zich *speciaal* tegen de door Traas verdedigde conceptie waarbij rentabiliteitsberekening op basis van actuele waarde wordt bepleit. Traas' opvatting, en de ook in de desbetreffende paragraaf genoemde opvatting van Edwards en Bell, zullen door Groeneveld toch niet als authentieke elementen van de vervangingswaardetheorie worden beschouwd? Ik vraag mij af waarom Groeneveld in mijn kritiek een aanval op de vervangingswaardetheorie heeft gezien waar hij elders zijn grenzen aan de theorie zo eng stelt, dat zelfs de mening van J. L. Mey er buiten valt. Naar mijn oordeel is de opvatting waarin het nut van actuele waardetoepassing afhankelijk wordt gesteld van de informatieve waarde ervan voor de gebruikers van de jaarrekening, te breed om in het kader van de vervangingswaardetheorie te passen. Nu iets over de afzonderlijke bezwaren van Groeneveld.

De verhouding tussen opbrengstwaarde en vervangingswaarde

Men kan slechts logisch aantonen dat „de waarde" gelijk is aan de vervangingswaarde als men aantoont dat „de waarde" niet hoger en niet lager kan zijn dan de vervangingswaarde. Daar is niets vreemds aan. Indien nu echter de opbrengstwaarde lager wordt dan de vervangingswaarde, terwijl de indirecte opbrengstwaarde de directe opbrengstwaarde overtreft, dan is er sprake van slechte vooruitzichten op lange termijn, maar is (tijdelijke) vervanging van b.v. grondstoffen en andere voorraden niet uitgesloten. Hoe dienen dan echter de duurzame produktiemiddelen te worden gewaardeerd? De regel dat „de waarde" wordt aangegeven door de opbrengstwaarde, en dat de hoogste van indirecte en directe opbrengstwaarde de relevante opbrengstwaarde is, zou men ook hier kunnen toepassen. Dat zou dan leiden tot waardering tegen indirecte opbrengstwaarde. Zou men deze gedachte echter toepassen, dan zou er, zolang er wordt doorgeproduceerd noch winst, noch verlies ontstaan (immers de opbrengstwaarde wordt bepaald aan de hand van de te verwachten verkoopopbrengsten minus complementaire kosten). Door afschrijving van dit verschil, als zijnde de opgeofferde waarde van de gebruikte produktiemiddelen komt men noch op winst, noch op verlies uit, indien men althans bij de bepaling van de indirecte opbrengstwaarde van een rentevoet van nul procent is uitgegaan. Zou men een hogere rentevoet dan nul procent hanteren, dan zou men bij waardering tegen indirecte opbrengstwaarde

precies het gewenste rendement maken. Als echter de hoogte van de rentevoet niet vaststaat is ook de indirecte opbrengstwaarde niet objectief bepaalbaar.

Het moge dan zo zijn dat men bij doorproduceren als „de waarde" van de aanwezige produktiemiddelen de indirecte opbrengstwaarde kan aanwijzen, niettemin is de opgeofferde waarde, d.w.z. het offer bij de ruil, de gemiste directe opbrengstwaarde. Het gaat m.i. in de vervangingswaardetheorie niet alleen om „de waarde" maar bij de gecoördineerde waardebegrippen gaat het vooral ook om „de opgeofferde waarde". Het is dan ook niet onlogisch om, ook ingeval van waardering tegen opbrengstwaarde een te behalen opbrengst en een opgeofferde opbrengst te onderscheiden. Dit loopt volstrekt parallel met de waardering ingeval van continuïteit, waarin men ook een te behalen opbrengst en een opgeofferde waarde onderscheidt.

Mijn interpretatie, gebaseerd op de gedachten van J. L. Mey leidt overigens ook tot zinnige waardering van activa in produktieprocessen die men niet zou willen vervangen. Men heeft dan immers ook de keus tussen: doorproduceren of onmiddellijk verkopen. Slechts als en zolang doorproduceren meer oplevert dan verkopen zou men moeten doorgaan met produceren (althans als men naar maximale winst streeft). Men toont dan ook via het resultaat hoeveel beter men het doet dan in een alternatieve aanwending.

De functie van de normale voorraad

De opmerkingen van Groeneveld over dit onderdeel heb ik met stijgende verbazing gelezen. Het was uiteraard niet mijn bedoeling om te suggereren dat het *transactieresultaat* zou kunnen worden beïnvloed door de omvang van de normale voorraad.

Hoofdstuk III §D, waarin de gewraakte passages voorkomen, handelt over de gevolgen van fluctuaties in de voorraadomvang voor de winst- en vermogensbepaling. In het kader daarvan wordt op blz. 43 uiteengezet dat er twee problemen zijn, n.l.:

„1 Moet bij de bepaling van de periodewinst rekening worden gehouden met het verschil tussen de werkelijke vervangingsprijzen en de vervangingsprijzen op het moment van de ruil en welke consequenties heeft dit voor de vermogensbepaling;

2 Welke voorraadomvang is „normaal".

Wij zullen deze twee punten achtereenvolgens behandelen. Zij hangen nauw met elkaar samen.

In de eerste plaats hangt de werkelijke vervangingsprijs af van de gekozen omvang van de normale voorraad. Dit blijkt duidelijk als wij veronderstellen dat de onderneming in bovenstaand voorbeeld zou uitgaan van een normale voorraad van 70 stuks in plaats van 100 stuks. De werkelijke vervangingsprijs van de op t1 verkochte goederen zou dan niet voor alle goederen *f* 1,50 per stuk zijn, maar zou voor 30 stuks *f* 0,80 per eenheid bedragen, en voor 20 stuks *f* 1,50 per stuk bedragen. Dit impliceert ook dat de keuze van de omvang van de normale voorraad invloed heeft op de periodewinst."

Vergelijken wij dit stukje overdruk met Groeneveld's weergave, dan blijken twee verschillen:

a. Groeneveld heeft fout geciteerd. Hij schrijft namelijk „de werkelijke vervan-

gingswaarde" terwijl in het origineel wordt gesproken over „de werkelijke vervangingsprijs".

b. Groeneveld heeft de laatste zin van de alinea waarin de conclusie uit het voorbeeld wordt getrokken, niet geciteerd.

Had Groeneveld tot onderaan pag. 44 doorgelezen, dan had hij het volgende nog kunnen lezen.

„Het periode resultaat kan worden gesplitst in de volgende componenten:

a. Transactieresultaat (opbrengsten verminderd met vervangingskosten gemeten op het moment van de ruil).

b. Voorraadresultaat (vervangingskosten gemeten op het moment van de ruil minus werkelijke vervangingsprijzen of vervangingsprijzen per balansdatum, voorzover op dat moment de werkelijke voorraad van de normale voorraad afwijkt)."

Uit het bovenstaande moge blijken dat Groeneveld's gedachte niet slechts fout is, maar ook dat de tekst toch niet aan duidelijkheid te wensen overlaat voor iemand die van de theorie op de hoogte is. De gevolgen die Groeneveld ons schildert behoeven dan ook niet te worden gevreesd.

Tenslotte suggereert Groeneveld dat in mijn opvatting het voorraadresultaat in de kostprijs wordt verwerkt. Deze suggestie vloeit voort uit zijn foutieve interpretatie van het transactieresultaat.

De kostprijsberekening komt echter in dit onderdeel niet ter sprake. De periodewinstbepaling en de kostprijsberekening zijn twee afzonderlijke zaken. Er is m.i. geen reden om een voorkeur voor een bepaalde wijze van periodewinstbepaling te doen leiden tot een bepaalde inhoud van het kostprijsbegrip.

De conclusie was en blijft dus: de normale voorraadomvang heeft invloed op het voorraadresultaat, en daarmee op het perioderesultaat. Zonder hantering van een normale voorraadomvang is er onduidelijkheid omtrent de instand te houden voorraad, en dus omtrent de omvang van de vervangingsverplichting.

Rentabiliteitsbeoordeling in een bijzonder geval van technologische ontwikkeling

Hier is allereerst sprake van het in het voorgaande gesignaleerde probleem, dat in het slothoofdstuk van mijn dissertatie een beoordeling wordt gegeven van de bruikbaarheid van toepassing van de actuele waarde in de jaarrekening, maar dat daarbij niet uitsluitend de vervangingswaardetheorie van de Amsterdamse School, doch ook andere benaderingen omtrent de actuele waarde aan de orde komen. De gewraakte passage heeft betrekking op een moeilijkheid bij gebruik van rentabiliteitscijfers op basis van vervangingswaarde ingeval van technologische veroudering.

Omdat Traas, in dit verband spreekt over de functie van het transactieresultaat, en dit wenst te relateren aan het geïnvesteerde vermogen, staat er in het gewraakte stuk ook steeds: *ruilwinst,* of *transactiewinst.* De opvatting van Groeneveld dat er hier sprake is van een inferieure voorraad produktiemiddelen en dat dit vermogensverlies ten laste van het resultaat moet komen, is op basis van de orthodoxe vervangingswaardetheorie voor bestrijding, zowel als voor verdediging vatbaar, maar belangrijker is, dat zo'n extra afschrijving een *voorraadresultaat* is, dat bij Traas (en trouwens ook in de praktijk van ondernemingen), niet bij de rentabiliteitsberekening in aanmerking wordt genomen. Groeneveld's opmerking

dat ook op de normale voorraad een voorraadresultaat kan ontstaan, is gezien de context dus niet ter zake.

Niettemin kan de vraag opkomen of het, in het kader van de winsttheorie gebaseerd op de leer van de gecoördineerde waardebegrippen, indien daarbij handhaving van de inkomensbron als handhavingsdoelstelling wordt gehanteerd, wel juist is om deze waardedaling als verlies te beschouwen.

O.i. kan men hier vele kanten op zolang men niet expliciet nadere criteria formuleert.

In de geest van de theorie zou men b.v. als volgt kunnen redeneren:
Bij de bepaling van de vervangingswaarde gaat het om vaststelling van het bedrag waartegen men opgeofferde, of aanwezige prestaties kan vervangen. Technologische ontwikkeling kan mede inhouden: vervanging van arbeid door kapitaal. Zo zal b.v. de nieuwe (kapitaalintensieve) machine zowel de oude arbeidsintensieve machine vervangen, maar daarnaast ook arbeid vervangen. Deze vervanging van arbeid door kapitaal (die tot uiting komt doordat bij gebruik van de nieuwe machine per eenheid produkt minder arbeid nodig is) kan men als een *uitbreiding* beschouwen. Dus behoeft men niet het gehele investeringsbedrag van de nieuwe machine uit afschrijvingen beschikbaar te hebben, maar slechts dat deel dat dient om de prestaties van de oude machine te vervangen. Voor het deel dat als uitbreidingsinvestering te beschouwen is, kan men bijlenen of door winstinhouding of emissie nieuw vermogen aantrekken.

De door Groeneveld gegeven analyse van dit geval die er op gericht is de waardedaling ten laste van het resultaat te brengen, bevat opvallend weinig argumentatie. Het expliciete argument, dat men kan redeneren à contrario van de inhaalafschrijving is o.i. niet bevredigend. De achterliggende argumentatie schijnt te zijn dat bij vervanging meer vermogen nodig is dan men anders (bij boeking ten laste van het vermogen) via afschrijving ten laste van het resultaat zou hebben gebracht.

In het eerste voorbeeld spreekt Groeneveld immers van een tekort dat bij vervanging blijkt. Er is hier echter de vraag of de vervanging in zijn voorbeeld slechts een vervanging is, dan wel of het niet tevens gedeeltelijk een uitbreiding is. Is dat laatste het geval, dan zal de nieuwe uitbreidingsinvestering niet reeds vóór de aanschaf ervan moeten worden afgeschreven, zoals gebeurt wanneer men de werkwijze van Groeneveld volgt. Beschouwt men de nieuwe investering à 800 mede als een investering ter besparing op complementaire kosten, dan behoeft men op het moment van vervanging geen 800 te hebben afgeschreven, maar slechts zoveel als voor de *echte* vervanging nodig is. Groeneveld ziet echter af van de mogelijkheid om nieuw vermogen aan te trekken (blijkens de noot bij zijn voorbeeld). De vraag is waarom is die mogelijkheid uitgesloten? Kortom het probleem is hier of in het kader van de vervangingswaardetheorie criteria zouden kunnen worden aangegeven op grond waarvan kan worden bepaald welke vervangende voorraad werkeenheden equivalent is aan de normale voorraad oude werkeenheden. Op basis van die criteria zou kunnen worden bepaald welk deel van de investering een uitbreiding is, en welk deel vervanging is!

Tenslotte:

Het was geen onverdeeld genoegen om deze reactie te schrijven, omdat Groeneveld, nadat hij mij zijn artikel had toegezonden wegens vakantie niet bereikbaar was voor commentaar, terwijl de redactie het artikel van Groeneveld niet later wilde plaatsen, en de schrijver dezes niet gaarne het artikel van Groeneveld onweersproken wilde laten.

Groeneveld begon zijn artikel met een citaat van Van Kampen. Ongewild heeft hij door zijn artikel echter het gelijk van Van Kampen bevestigd. Want wilde Groeneveld werkelijk de kritiek op de vervangingswaardetheorie uit mijn dissertatie weerspreken, dan had hij er o.i. goed aan gedaan zich op enkele hoofdpunten te richten. Te noemen zijn in dit verband:

- De ook door anderen reeds lang geuite kritiek dat het verteerbaar inkomen uitsluitend met behulp van de vervangingswaardetheorie niet kan worden bepaald.
- De kritiek dat op grond van de waardeleer, velerlei (soms tegenstrijdige) winstbegrippen te ontwikkelen zijn.

Vergeleken bij deze kritiekpunten, zijn de door Groeneveld aangedragen punten o.i. van minder belang. Bovendien heeft de discussie hopelijk nogmaals geïllustreerd dat het begrip vervangingswaardetheorie een vlag is die een gedeeltelijk onbekende lading dekt. Verwijzing naar de vlag is niet voldoende om de kwaliteit van de lading te bewijzen.